

Nurettin Topçu'nun Meritokratik Demokrasi Arayışı

Nurettin Topçu's Search for Meritocratic Democracy

ÖMER TAŞGETİREN

İstanbul Sabahattin Zaim University

Received: 09.10.2020 | Accepted: 27.04.2021

Abstract: This article examines Nurettin Topçu's critiques against democracy. It contends that in addition to the common reading of Topçu as anti-democratic, he can also be read as a theorist who defends a version of democracy that incorporates prominent meritocratic elements. Topçu thinks that there is a meritocratic deficit in democracies and to address this deficit, he defends making substantial reforms in many aspects of political life. The article proposes that Topçu's criticisms against democracy in fact resemble the criticisms by theorists of meritocratic and deliberative democracy. After spelling out in detail Topçu's conception of meritocratic democracy, the article concludes that Topçu can be read in relation to such literature as well.

Keywords: Nurettin Topçu, meritocracy, democracy, meritocratic democracy, deliberative democracy.

Giriş

Liyakatli insanların yönetimi olarak çevrilebilecek *meritokrasi* kavramı çağdaş demokrasi teorisinde yeniden gündeme gelmiştir. Meritokrasi kavramını yeniden gündeme getiren teorisyenler demokrasilerde bir *liyakat açığı* problemi olduğunu düşünmekte ve bu açığın insanların menfaatine olmayan sonuçlar ürettiğini ileri sürmektedirler. Liyakat açığı kavramıyla siyasetçileri seçen seçmenlerin siyasi konular hakkındaki bilgisizlikleri, yanlış yönlendirilebilmeleri, manipülasyona açık olmaları, kişisel çıkarlarına göre karar vermeleri ve aynı zamanda ülkeleri yöneten siyasetçilerin de yeterli eğitime sahip olmamaları ve ahlaki zaafı kast edilmektedir.

Demokrasilerde liyakat açığı olduğunu düşünen ve bunu bir problem olarak gören teorisyenler farklı öneriler sunmaktadırlar. Kimi teorisyenler seçmenlerin siyasi konulardaki bilgisizliğini gösteren yaygın ampirik çalışmalara referans vermekte ve bu bilgisizliği eğitim yoluyla gidermenin başarılması güç bir hedef olduğunu ifade etmektedirler. Bu şekilde düşünen teorisyenler için yapılması gereken ya eşit oy hakkı fikrinin yeniden gözden geçirilmesi ya da liyakat sahibi insanların yönetimde daha fazla ağırlıkları olduğu kurumsal düzenlemelere gidilmesidir (Bai, 2013; Brennan, 2016).

Bu yaklaşıma karşılık, eşit oy hakkından vazgeçmeden de liyakat açığını gidermenin mümkün olduğunu düşünen teorisyenler de vardır. Örnek olarak siyaset teorisini Stephen Macedo'ya göre mevcut liberal demokrasiler zaten liyakati gerçekleştirmek amacıyla halkın doğrudan yönetimini kısıtlayacak bir takım mekanizmalar (temsili hükümet sistemi, Anayasa Mahkemesi, iki kamaralı meclis, belirli konularda uzmanlaşmış ve yetki sahibi bürokratik kurumlar gibi) geliştirmişlerdir ve bu mekanizmalar mevcut liberal demokrasilerin liyakat açığını gidermektedir (2013: 232-256). Amerika örneğini tartışan Macedo, Amerika'nın kurucu babalarının da liyakatsizliğin oluşturabileceği sorunların farkında olduklarını ve bu sebeple liyakatli insanların yönetimde ağırlıklarının olduğu *meritokratik demokrasi* olarak adlandırılacak bir yönetim modeli geliştirdiklerini belirtir. Dolayısıyla, Macedo'ya göre, liyakat açığını gidermek için meritokratik demokrasilerde görülen kurumlara odaklanılmalı ve onların görevlerini nasıl daha iyi yapabileceklerine ilişkin tezler geliştirilmelidir.

Demokrasi teorisi içerisinde doğrudan meritokrasi kavramını öne çıkarmasa da *müzakereci demokrasi* literatürü de liyakat tartışması bağlamında değerlendirilebilir. Müzakereci demokrasi literatürü demokrasilerde karar alma sürecinin rasyonel bir şekilde işlemediğini, vatandaşların ve siyasetçilerin yeterince bilgilendenmeden seçimler yaptıklarını, duygusal şartlanmışlıklarına göre kararlar verdiklerini, siyasal tartışmaların propaganda savaşlarına indirildiği tezlerini işlemekte, bunun yanında bu problemlere çözüm olarak siyasi tartışmalarda rasyonel müzakerenin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktadır (Bächtiger vd, 2018; Fishkin, 2018; Smith vd, 2018).

Örnek olarak, müzakereci demokratlar *mini kamu* (mini-public) ismini verdikleri platformların kurulmasını önermektedirler. Mini kamuların amacı insanların eğitim sonrasındaki kararlarıyla eğitimden geçmeden önceki kararları arasındaki farkları göstermek ve genel olarak demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için eğitime dayanan fikirlerin önemini topluma göstermektir. Mini kamular toplumdan rastgele seçilen insanlardan oluşmaktadır. Katılımcılarla müzakerelere başlamadan önce belirli bir konuda ne düşündüklerini ölçen anketler yapılmaktadır. Bu ilk anketten sonra, katılımcılara tartıştıkları konuyla ilgili konunun uzmanları tarafından bir eğitim verilmekte ve eğitim sonunda katılımcılardan tekrar konu hakkında fikirlerini ifade etmeleri beklenmektedir. Mini kamuları savunan müzakereci demokrasi teorisyenleri eğitim aldıktan sonra insanların düşüncelerinde değişiklikler olduğunun altını çizmekte ve bu şekilde insanların eğitim almadan karar vermelerinin ne kadar sağlıklı olduğunu vurgulamaktadırlar (Smith vd, 2018). Genel olarak, müzakereci demokrasi literatürü meritokrasi literatürüyle örtüşmektedir zira meritokrasi literatürü de eğitim konusundaki eksikliklerin demokrasileri arzulanmayan sonuçlara götürdüğü tezini işlemektedir. İki literatür de liyakatsizliğin etkisini kırmak için demokrasilerde köklü reformlar önermektedir.

Farklı coğrafyalarda gerçekleşen bu tartışmanın Türkiye siyasetinde de karşılığı bulunmaktadır. Türkiye kamuoyunda da liyakat tartışması hem seçmenlerin hem de seçilenlerin yeterlilikleri çerçevesinde gündeme gelmektedir. Genel olarak seçim kampanyalarında ve seçimler sonrası siyasi karar alma süreçlerinde rasyonel müzakerenin ne kadar sağlanabildiği, seç-

menlerin ve seçilenlerin yetkinlikleri öteden beri Türkiye kamuoyunda tartışılmaktadır. Makale dünya genelinde farklı coğrafyalarda devam eden bu tartışma konusunda konuyla ilgili doğrudan yazılar kaleme almış olan düşünür Nurettin Topçu'nun fikirlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Böyle bir inceleme birkaç açıdan önemlidir.

İlk olarak son dönemde ortaya çıkan karşılaştırmalı siyaset teorisi (Dallmayr, 2004) literatürünün ortaya koyduğu gibi siyasi düşünceler tarihini sadece Batılı düşünürler üzerinde çalışmak Batı-dışı olarak adlandırılan dünyada düşünce üretiminin devam ettiği bir dönemde problemlidir. Batı-dışındaki toplumlarda var olan dünya görüşlerinin takipçileri siyasi meselelerde kendi kaynaklarından yola çıkarak çözümler bulmaya çalışmaktadır. Bu insanların ürettiklerini de siyasi düşünceler tarihinin bir parçası olarak okumak Avrupa-merkezciliğin sorgulandığı bir dönemde önem kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında demokrasi - meritokrasi tartışmasına Türkiye'den bir düşünürün nasıl baktığını irdelemek karşılaştırmalı siyaset teorisinin Avrupa-merkezciliği aşmaya çalışan kaygılarıyla örtüşmektedir. Topçu'nun fikirlerini dünya genelinde tartışılan bir problematik çerçevesinde okumak siyasi düşünceler tarihi ve siyaset teorisi çalışmalarını zenginleştirecektir.

İkinci olarak, makalenin Topçu üzerinden liyakat tartışmasını yapması ayrıca önemlidir. Topçu "ruhçu milliyetçilik" ismini verdiği bir düşüncüyü savunması itibarıyla, Türkiye'deki siyasi akımlar içerisinde milliyetçilik ve muhafazakarlıkla ilişkilendirilen bir düşünürdür ve günümüzde de bu akımların takipçileri tarafından sahiplenilmektedir. Özellikle günümüzde muhafazakarlığın siyasi parti düzeyinde temsil edildiği dikkate alındığında, onun demokrasi - meritokrasi tartışması hakkındaki görüşleri Türkiye'de liyakat tartışmasını zenginleştirebilir.

Son olarak, makale Topçu hakkındaki literatüre de bir katkı yapmaktadır. Topçu kendisiyle ilgili literatürde genelde demokrasi karşıtı olarak (Argın, 2006; Bora, 2017; Doğan, 2011; Dural, 2010; Gündoğan, 2000; Kara, 2020; Ögün, 1992) yorumlanmıştır. Topçu'nun eserlerine bakıldığında bu yorumu desteklemek için ifadeler bulmak mümkündür. Topçu'nun yazılarında Hz. Ömer, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim gibi kişilikleri idealize etmesi ve onların ortaya koyduğu yönetim prensiplerinin çağdaş

Türkiye için gerekli olduğu iddiası bu şekilde okunabilir. Topçu'nun bu yöneticiler döneminde uygulandığını düşündüğü bir prensip *devletçilik* (2016d, 2016f, 2016e) ve Topçu'nun devletçilik anlayışı devlete tüm toplumu şekillendirme gibi bir yetki verdiği izlenimi vermektedir. “Devlet İradesi” yazısında ifade ettiği gibi:

Bir taraftan fertlerin ruh yapılarını olgunlaştırırken, bunun yanısıra devletten işaret, kuvvet ve hayat alacak, devlet gücü ile gerçekleşecek meselelerimiz çoktur: Çocuk ve gençlik meselesi; sağlık, toprak ve köylü davası; iş ve hak davası; aile, kültür ve ahlak davası; okul, üniversite ve nihayet din hayatımız bile devlet eliyle ıslaha muhtaçtır (Topçu, 2016d: 184).

Topçu ayrıca Fatih Sultan Mehmet'in yönetim prensiplerini anlattığı bir yazısında, Fatih'in devletin *hür bir totalitarizme* dayandığını ifade eder. Topçu bu yönetim biçiminde devletin halkın ihtiyaçlarını karşıladığı ve insanların haklarını koruduğu kanaatindedir. Topçu'ya göre bu yönetim sisteminde “baş ayakları idare eder” ve çağdaş demokrasilerde olduğu gibi “ayaklar başı” yönetmez (2018c: 19-20).

Son olarak, Topçu'nun “Demokraside İnsan Şahsiyeti” (2016c: 137-143) başlıklı yazısı demokrasiye karşı net ifadelerin bulunduğu bir metindir. Topçu bu yazısında “İslam'ın demokrasiyi içerdiği” iddialarının aksine, İslam'da demokrasi olmadığını, Hz. Peygamber döneminde idari kararların yönetim meselelerini bilen az sayıda insan arasında alındığını ve istişare prensibinin halk oyuna başvurmak anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Bu argümanlardan yola çıkan Topçu, “demokrasi, gerçek milliyetçiliğin idare sistemi olamaz” diyerek demokrasi konusunda net tavrını ortaya koymaktadır.

Topçu'nun devletçilik savunusu ve devlete tüm toplumu biçimlendirme görevi veren ifadeleri, hür totalitarizm kavramı, demokrasinin gerçek milliyetçilikte yeri olmadığı iddiası haklı olarak Topçu'nun demokrasi karşıtı olarak okunmasına sebep olmuştur (Argın, 2006; Bora, 2017; Doğan, 2011; Dural, 2010; Gündoğan, 2000; Kara, 2020; Öğün, 1992).

Topçu'nun yazılarında bu şekilde doğrudan demokrasi karşıtı olarak görülebilecek ifadeler dışında, demokrasilerin işleyişine yönelik eleştiriler de bulunmaktadır. Bu metinlerde Topçu demokrasiye sempatiyle bakan

ama pratikte liyakate ilişkin sorunları olduğunu düşünen bir eleştirmen olarak gözükmektedir. Topçu bu tarz eleştirilerinde *olgunlaşmış demokrasi*, *şuurlu demokrasi*, *gerçek demokrasi* gibi kavramlar kullanmakta ve demokrasinin liyakatsizliğin giderildiği ya da azaltıldığı formları olabileceğini kabul etmektedir.

Bu makale Topçu'nun demokrasiyle ilgili bu görüşlerine odaklanarak, onun alternatif demokrasi vizyonunu ortaya koymayı amaçlamakta ve Topçu'nun liyakati öne çıkaran reform edilmiş bir demokrasi modelini destekleyen bir düşünür olarak da okunabileceğini göstermektedir. Burada şu husus da belirtilmelidir ki Topçu'nun demokrasi anlayışı üzerine yazan araştırmacılar da Topçu'nun demokrasi konusunda farklı fikirleri olduğunu kabul etmektedir. Ama nihai yorumlarında bu hususu bir takım argümanlarla göz ardı etmektedirler. Örnek olarak, A. Baran Dural "Topçu...demokrasiyi kimi zaman, "ulaşılması gereken bir hedef" kimi zaman da, "sakınılması gereken bir bela" olarak görmektedir" (2010: 289) der. Fakat sonraki analizinde Topçu'nun demokrasi karşıtı ifadelerine referans vererek, Topçu'da demokrasinin sakınılması gereken bir bela olduğu hükmünü nihai bir yorum olarak verir. Benzer bir yorumlama Şükrü Argın'ın Topçu değerlendirmesinde de bulunmaktadır (2006). Argın da Topçu'nun demokrasi konusunda farklı değerlendirmelerde bulunduğunu söyler ama sonuç olarak Topçu'yu demokrasi karşıtı bir düşünür olarak yorumlar. Bu iki yorum da Topçu'nun demokrasiye olumlu bakan ifadelerinden yola çıkarak onun demokrasi anlayışını tartışmamaktadır. Bu konuda başka bir araştırmacı Vehbi Ünal'ın "Nurettin Topçu'nun demokrasiye yönelik eleştirileri mevcuttur, ancak demokrasi hakkında yapılan bu tenkitlerin mutlak olmadığı, zira olgunlaşmış bir demokraside bunların olmayacağını ifade etmektedir" demesi (2010: 483) Topçu'nun fikirlerindeki farklı boyutları daha doğru yansıtmaktadır.¹

Öte yandan, literatürde Topçu'nun liyakate vurgu yaptığı da araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir (Dural, 2010: 291; Kara, 2020: 291). Bununla birlikte, iki yazar da liyakat ile demokrasiyi birbirine zıt kavramlar olarak gördükleri izlenimini vermektedir. Oysa yukarıda Macedo'ya referansla bahsedildiği üzere çağdaş temsili demokrasiler birçok elitist kurumu

¹ Benzer bir analiz için bkz. Karaman 2019: 82-88.

bünyesinde barındırmaktadır (2013). Zaten böyle olduğu için temsili demokrasiler katılımcı ya da doğrudan demokrasi savunucuları tarafından elitist olmakla eleştirilmiştir (Santos, 2007). Bu sebeple Topçu'nun liyakate vurgu yaptığını ya da elitist olduğunu söylemek tek başına onun demokrasiye karşı olduğunu göstermek için yeterli değildir.

Genel olarak makale Topçu'yu demokrasinin belirli bir formuna daha sıcak yaklaşabilecek bir düşünür olarak göstererek yaygın “demokrasi karşıtı Topçu” tezlerinin eksikliğini ortaya koymakta ve Topçu'nun liyakati öne çıkaran demokrasi yorumunun demokrasilerde liyakat açığıyla ilgili yapılacak çalışmalar için önemli tahliller içerdiğinin altını çizmektedir.

Nurettin Topçu'nun Demokrasi Eleştirisi

Topçu'ya göre demokrasi zorba yönetimlerden kurtulmak amacıyla insanlığın bulunduğu bir yönetim şeklidir fakat demokrasilerde “ehliyetsizlik prensibi” hakimdir ve iş bölümüne yer yoktur. Normal hayatta insanlar bir konuda uzmanlaşmış olan kimsenin o konuda liderlik yapmasını beklerken siyasette bu söz konusu değildir. Topçu insanların bir orduya askerin, müesseseye onun kapıcısının, gemiye mürettebatın ve fabrikaya işçinin önderlik etmesini beklemediğini fakat siyasetçi olmak için ise böyle bir şartın aranmadığını belirtir. Çok farklı mesleklerden insanlar siyasete katılabilmekte ve dönemlerini tamamladıklarında tekrar aynı mesleklerine dönebilmektedir (Topçu, 2016g: 121-122).

Siyasetçiler yanında, Topçu'nun seçmenler hakkındaki görüşleri de olumsuzdur. Genel olarak Topçu insanların çoğunluğunun ya bilgisiz olduklarını ya da kendi çıkarlarını düşündüklerini ifade eder ve bu sebeple çoğunluk oyuna başvuru her durumda sonucun haksızlık, kötülük ve zulüm olacağını belirtir (2016: 137-140). Topçu'nun açıkça ifade ettiği gibi “Cahili alimden, şahsi menfaat düşkünü faziletlisinden, nefesine düşkünüleri hizmet ehli olanlarından kat kat fazla sayıda bulunan halk, toplum düzenini en iyi şekilde yürütmeye kabiliyetli değildir” (2017:137).

Siyasetçilerin ve seçmenlerin yetkinliklerini sorgulayan Topçu, demokrasinin ideal bir rejim olarak gösterilmesine karşı çıkar. Topçu'ya göre liyakat sahibi kadrolar tarafından yönetilmedikleri için çağdaş demokrasiler eşitlik ve hürriyet prensiplerini gerçekleştirememişlerdir. Topçu de-

mokrasilerin hak değil “kuvvet rejimi” olduklarını söyler ve bu kuvvet rejimini büyük sermaye (2016c: 138) ya da çeşitli zümrelerin yönettiklerini ve bu grupların toplumu propaganda araçlarıyla manipüle ettiklerini ifade eder (2016i: 135-136). Bazı yazılarında da Topçu demokrasilerin çoğunluk diktatörlüğüne (2016a: 151-152) ya da herkesin birbirine zulmettiği bir rejime dönüştüğünü ifade etmiştir (2016g:122).

Her halükarda, Topçu için insanların zorba yönetimlerden kurtulmak amacıyla can simidi gibi tutundukları demokratik rejimler idealize edildikleri özelliklere sahip değildir. Burada bu makalenin odak noktası açısından kritik soru şudur: Demokrasilerde eksik olan liyakat giderilebilir mi? Yoksa başka bir rejimde mi liyakat en iyi şekilde gerçekleştirilebilir? Bu konuyla ilgili olarak Topçu monarşilerde fazileti gerçekleştirmenin, demokrasilerde gerçekleştirmekten daha kolay olduğunu söyler. Çünkü ona göre, monarşinin iyi olabilmesi için bir kişinin ya da bir zümrenin faziletli olması yeterli olabileceken, demokrasilerde ise herkesin faziletli olması lazımdır (Topçu, 2016a: 153).

Bu argüman kabul edilse dahi, bu ancak demokrasilerde faziletli insanların yönetiminin sağlanmasının daha zor olduğunu gösterir, ama bu cümleden demokrasilerde asla liyakat bulunamaz gibi bir anlam çıkmaz. Ayrıca seçmenlerin ve siyasetçilerin yetkinliğine dair ciddi kuşkuları olsa da, Topçu demokrasilerde liyakatin tamamen olmadığını söylememektedir. “Demokrasi Ahlakı” yazısında belirttiği gibi:

Ancak tatbikatta demokrasi, bazı fertlerin üstün kabiliyet ve zekalarının önderliği ile kontrollü bir oligarşi halini alıyor. Hatta bazen üstün irade ve iktidara sahip bir ferdin etrafında ona itaatle yürüyenlerin kurduğu bir monarşiyi andırmaktadır. Böylelikle meclisler istişare yeri oluyor ve bir ferdin yüksek zekasının eseri orada sadece münakaşa edilip oylanıyor. Bu hal, demokrasinin sınırlarına itilmiş aşırı bir şekil almakla beraber lidersiz demokrasi, istikametini kaybetmiş sürüden farksızdır. Görülüyor ki büyük fert olarak insan şahsiyeti, demokraside ortadan kalkmış değildir. Bilakis demokrasiye kudret ve hayat veren büyük şahsiyetlerdir (Topçu,2016a: 151).

Bu alıntıda Topçu demokrasilerin pratikte *kontrollü bir oligarşi* halini aldıklarını, monarşiye benzediklerini ve büyük fertlerin ya da liderlerin siyasi hayatı yönlendirdiklerini ifade etmektedir. Pratikte demokrasi monarşiye benziyorsa bu Topçu'nun yukarıda yaptığı demokrasilerde fazileti elde

etmek daha zordur argümanını da geçersiz kılmaktadır zira demokrasilerde de sonuçta öncü bir lider grubunun faziletli olması gerekmektedir.

Nitekim Topçu da yazılarında demokrasinin liyakate önem veren bir versiyonunun nasıl olabileceğine ilişkin fikirler öne sürmüştür. Bu makalenin göstermek istediği nokta da Topçu'nun yazılarında böyle bir demokrasi modelinin bulunduğudır. Topçu'nun öne sürdüğü bu modele bakıldığında günümüz demokrasi teorisinin liyakat üzerine yaptığı tartışmalara yakın noktalar bulmak mümkündür. Bundan sonraki bölüm Topçu'nun bu alternatif demokrasi modelini açıklayacaktır.

Topçu'nun Alternatif Demokrasi Önerisi

Demokrasiyi ehliyete yeterli önemi vermemekle eleştiren Topçu, yazılarında bu problemin çözümüne ilişkin önerilerde bulunur ve “şuurlu bir demokrasi” (2016i: 132), “olgunlaşmış bir demokrasi” (2016b: 130), “gerçek demokrasi” (2016i: 133-134) gibi kavramlarla demokrasinin daha iyi formlarının olabileceğini ifade eder. Topçu'nun yazdıklarına bakıldığında şuurlu, olgunlaşmış ya da gerçek gibi sıfatlarla nitelenen demokrasinin aşağıdaki özelliklere sahip olması gerektiği söylenebilir.

İlk olarak, demokrasinin sağlıklı çalışabilmesi için Topçu'ya göre “olgun ve faziletli bir münevver zümrenin yetişmesi” (2016:131) gereklidir. Aksi takdirde “olgunlaşmamış ve kendi yolunu bulmamış bir halk kütlesinin en fena emeller elinde oyuncak olması her zaman mümkündür” (Topçu, 2016:130-31). Topçu gazete ve siyasi parti gibi kamuoyunu şekillendiren iki temel unsurun da bu münevver zümrenin güdümünde hareket etmesi gerektiğini ifade eder. Bu insanlarla kamuoyunda siyasi konularda sağlıklı bir tartışmanın yapılması mümkün olabilir.

Bu münevver zümrenin sadece Topçu'nun milliyetçi sosyalist düşüncesini benimseyen insanlardan oluşması gerektiği gibi bir yorum yapılabirirse de, Topçu'nun eğitim üzerine görüşleri detaylı incelendiğinde Topçu'nun genel olarak rasyonel müzakereyi önemseyen, bir tezin pozitif ya da negatif yönlerini objektif bir şekilde değerlendirebilen, fikirlerine ihtiraslarını ve duygularını karıştırmayan bir münevver tipini önemseydiği de

görülebilir.² Bu yaklaşım Topçu'nun seçim kampanyalarına ilişkin düşüncelerinde de görülmektedir. Topçu seçim kampanyalarında “sinir kırbaçlayıcı” ya da “tahrik edici” konuşmalar yapılmaması ve “soğukkanlılıkla ideoloji ve doktrin tahlillerini ve bunların dostça münakaşasını yapan” bir seçim ortamı oluşturulması gerektiğini ifade eder (2016j: 166).

Burada şu noktanın altı çizilmelidir ki elbette Topçu'nun da birçok düşünür gibi güçlü şekilde inandığı ve reddettiği fikirler vardır. Ama Topçu öne sürdüğü fikirlerini gerçekleştirmek için birçok yazısında şiddeti reddetmekte, muhafazakar grupların toplumla ilişkilerinde kucaklayıcı bir üslup kullanmalarını tavsiye etmekte, insanlara zorla bir görüşü benimsetmeye karşı çıkmakta ve eleştirdiği fikirleri düşünce alanında çürütmenin gerekli olduğunu düşünmektedir (2016h, 2017b, 2017e, 2018a, 2018b, 2018f). Bu fikirler Topçu'nun eğitim üzerine görüşleri ve seçim tartışmalarına ilişkin usul önerisiyle birlikte düşünüldüğünde, Topçu'nun her ne kadar kendisi onaylamasa da farklı dünya görüşlerine mensup aydınlarla karşılıklı saygı içerisinde bir düşünce alışverişi yapabileceğini göstermektedir. Bu anlamda Topçu'nun tasavvurundaki aydın ve münevver zümrenin çoğulcu bir yapıya sahip olabileceği söylenebilir.

Topçu'nun demokrasideki ehliyet açığını gidermek için öne sürdüğü başka bir öneri devlet içinde siyasetçi yetiştiren bir okulun kurulmasıdır. “Ergin bir demokrasi, devletin kendi sinesinde mektepleştiği demokrasidir” diyen Topçu, “siyasi gelenekleri devam ettirmek ve devlet idaresindeki ehliyetli siyaset adamlarını yetiştirmek için idare cihazının bizzat içinde bir devlet mektebi kurulması”nın lüzumuna işaret eder. Tarihte Osmanlı İmparatorluğundan örnek veren Topçu, önde gelen Osmanlı padişahlarının ve sadrazamlarının hep küçük yaşlardan itibaren devlet adamı olarak yetiştirilmelerinin imparatorluğun güçlenmesine yaptığı katkının altını çizer (2016:167).

Topçu'ya göre devlette mektep kurulmasına paralel bir tedbir de Senato'ya üye olma şartlarının değiştirilmesidir. Topçu ülkenin farklı disiplinlerdeki (hukuk, tarih, felsefe, sosyoloji, iktisat gibi) ilmi birikimini temsil edecek, kamuoyu tarafından tanınmış ve partiler dışı şahsiyetlerin Senato'ya seçilmesi gerektiğini ifade eder. Topçu Senato'nun Millet Meclisi

² Topçu'nun eğitim anlayışında bu yönere vurgu yapan bir analiz için bkz. Taşgetiren, 2019.

karşısındaki rol ve görevlerini çok detaylı şekilde anlatmasa da, kısa biçimde Senato'nun ideolojiler ve doktrinler üzerinde çalışmalar yapması gerektiğini belirtir. Ayrıca, bu amaç için gerekliyse Senato üyelik süresinin de uzatılabileceğini söyler (Topçu, 2016:167-168).

Demokrasinin kalitesini artırmak adına Topçu siyasi partiler ile de ilgili önerilerde bulunmaktadır. Topçu Türkiye'de siyasi partilerin iyi formüle edilmiş doktrinleri olmadığı, belirli felsefi, ideolojik temellere dayanmadıkları görüşündedir ve bunu temel bir eksiklik olarak niteler. Bu eksiklik sebebiyle Topçu Türkiye'de siyasi partilerin seçimlerde içi doldurulmamış genel geçer vaatlerde bulduklarını ve vaat ettikleri amaçlara nasıl ulaşacağına dair de herhangi net bir öneride bulunmadıklarını söyler. Topçu'ya göre muhalefet partileri sadece iktidarı yıpratmaya çalışmakta, yapıcı bir söylemle politika yapmamakta ve bu durum topluma da sirayet ederek insanları birbirlerine düşman haline getirmektedir. Topçu'ya göre Türkiye'de bu anlamda çok partili rejim yanlış anlaşılmaktadır, ona göre partilerin amacı birbirlerini yıkmak değil, tamamlamak olmalıdır (2016k, 2016l).

Topçu ideal olarak siyasi partilerin bir takım felsefi prensiplere dayanması ve bu sayede parti programını okuyan insanların partinin amaç, metot ve politikalarına dair net fikirler edinebilmesinin mümkün olması gerektiğini ifade eder. Böyle bir şey olabilmesi içinde bir partinin bir ülkede tarihi olan, insanlar tarafından tanınan bir düşünce geleneğine yaslanması gerekir. Aksi takdirde, bir parti kişisel heves ya da ihtirasların sonucu ortaya çıkacaktır. Ayrıca Topçu'ya göre partilerin amacı kendi prensiplerinden taviz vermek pahasına iktidara gelmek olmamalıdır. Partilerin amacı kendi benimsedikleri felsefeyi yaymak ve bu yolda insan kazanmak olmalıdır. Particilik bu şekilde anlaşıldığında iktidara ulaşmayı mutlak bir hedef olarak alıp, bu amaç için ilkelerinden taviz vermek Topçu için kabul edilmesi mümkün olmayan bir davranıştır. Parti mensupları makam tutkusundan kurtulmalı ve bu tarz kaygılarla kişisel fikirlerinden taviz vermemelidir (Topçu, 2016k, 2016l). Genel anlamda Topçu'nun oldukça idealize edilmiş bir parti mensubu resmi çizdiği ve partileri ciddi entelektüel kökenleri olan organizasyonlar olarak gördüğü söylenebilir.

Topçu milletvekillerinin de bir takım özelliklere sahip olmasını beklemektedir. Milletvekilleri toplumsal meseleleri teorik düzeyde bilen ihtisas

sahibi insanlardan (sosyolog, iktisatçı, hukukçu, tarihçi ve filozof gibi) ve bu bilgileri uygulayanlardan (öğretmen, avukat, idareci gibi) oluşmalıdır. Ayrıca milletvekili olmak isteyenlerin ahlaki açıdan testlerden geçirilmeleri gereklidir. Topçu ahlak testlerinin nasıl yapılacağını söylemese de, bu testlerin kanaatlerini çıkarlarına feda etmeyecek insanları keşf etmek için gerekli olduğunu vurgular (2016i: 133). Topçu'nun ifadesiyle “cemiyetin hassas ve muzdarip devirlerinde “öne düşüp sınırları kırbaçlayan” şarlatanlardan cemiyetin korunması lazımdır” (2016i: 133). Topçu ayrıca milletvekillerinin kendi seçmenlerinin isteklerine göre değil, genel kamu çıkarını dikkate alarak kanun çıkarmaya çalışmalarının gerektiğini söyler (2016i).

Genel olarak Topçu'nun demokrasi idealinde milletvekillerinin prensiplerine göre (kişisel çıkarlarına göre değil) hareket eden, toplumu ilgilendiren konularda ihtisaslaşmış ve kamu çıkarını göz önüne alarak davranan insanlar oldukları söylenebilir. Topçu'nun temsil anlayışı çağdaş demokrasi teorisi açısından bakıldığında Edmund Burke ile ilişkilendirilen vekalet (trustee) modeline yakındır. Temsilde vekalet modelinde delege (delegate) modelinden farklı olarak milletvekillerinden kendi yargılarına göre toplum için en iyi olanı seçmeleri beklenmektedir. Vekalet modeli meritokrasiyi savunan teorisyenlerce tercih edilmektedir zira bu modelde milletvekilleri halkın isteklerini sorgulamadan yapmak zorunda değildirler. Delege modelinde ise milletvekilleri, kendi muhakemelerini kullanmadan, toplumun taleplerini doğrudan yerine getirmekle yükümlüdürler (Dovi, 2018). Topçu'nun vekaletçi temsil modeli halkın tercihlerine karşı duyduğu güvensizlikle tutarlıdır. Topçu bu düşüncesiyle milletvekillerinin kendi muhakemelerini kullanarak halkın taleplerini süzgeçten geçirmelerini sağlamaktadır.

Topçu'nun demokrasi konusundaki görüşlerini incelerken bahsedilmesi gereken konulardan biri de onun basın hakkındaki fikirleridir. Topçu gazeteyi “halkın mektebi” olarak görür ve gazetelerin “toplumun terbiye dizginlerini” eline geçirdiğini ifade eder (2017a:70-71). Topçu'nun Türkiye’de mevcut gazetelerle ilgili görüşleri oldukça olumsuzdur. Gazetelerin sürüm ve kazanç kaygılarıyla hareket ettiklerini, ana konu olarak sporu ve cinselliği seçtiklerini, fikri tartışmalara çok yer vermediklerini ve genel olarak siyasi konularda çıkarlarına göre yayınlar yaptıklarını belirtir (Topçu,

2017a, 2017c). Topçu Batı toplumlarında gazetenin fikri meselelere yer ayırması dolayısıyla eğitici olduğunu, İngiltere demokrasisinin kuruluşu ve istikrarında gazetenin “hür kanaatlerin mümessili ve koruyucusu” (2017d: 101) olarak önemli bir rol oynadığını belirtir. Topçu için gazete “bir havadis organı olduğu kadar, belki ondan ziyade içtimai ve siyasi kanaatlerin, hür ve vicdanlara hürmetkar bir mübadele vasıtasıdır” (2017d: 101).

Türkiye’de basın alanında ciddi sorunlar gören Topçu bu alanda köklü bir reform yapılması gerektiğini düşünmektedir. Basın halkın mektebi ve mürebbisi olarak topluma yanlış gündemler aktarmakta, gerçekleri çarpıtmakta, siyasi konularda hükümetleri sorgulama görevini ifa etmemekte ve sonuç olarak siyasi düşüncelerin hür biçimde konuşulabileceği bir platform olmaktan çıkmaktadır. Topçu bu konuda yeni bir düzen kurulmadığı takdirde, demokrasinin de işlemeyeceğini güçlü biçimde vurgulamaktadır.³

Son olarak, Topçu'nun demokrasiyle doğrudan ilişkili yazılarının ötesinde genel felsefesindeki bazı düşüncelerde de liyakati öne çıkaran bir demokrasi kültürünü besleyebilecek unsurlar bulunmaktadır. Bunların ilki, Topçu'nun eğitim meselesine verdiği önemdir.⁴ Topçu'nun eğitim anlayışı hür düşünceyi, sorgulamayı teşvik eden, felsefenin müfredatta önemli bir yeri olduğu, üstat otoritelerine kayıtsız şartsız bağlı kalmayı reddeden bir anlayıştır (Taşgetiren, 2019: 49-59). Topçu'nun eğitim modeli olgunlaşmış demokrasi vizyonunda vurguladığı soğukkanlı, rasyonel müzakere için önemli bir temel oluşturmaktadır ve genel olarak meritokrasi ve müzakereci demokrasi literatüründeki eğitimin liyakat için önemi vurgusuyla örtüşmektedir.

İkinci olarak, Topçu'nun İslamcı siyasetçi ve basına getirdiği eleştiriler⁵ de liyakat tartışması açısından önemlidir. Bu eleştirilerin özlü bir versiyonunu sunan “İslam’ı Sömüren Siyaset” (Topçu, 2018e) başlıklı yazısı bu açıdan önemli fikirler içermektedir. Topçu bu metinde İslamcı siyasetçileri din istismarcılığı yapmakla eleştirmekte ve onlar için “halkı aldatmak, bü-yülemek, halkın gözünü boyamak” gibi nitelemelerde bulunmaktadır. Bu

³ Topçu bu konuda şöyle der: “Demokraside en büyük mektep, halka aydınlık olması lazım gelen gazete, mektebin de ailenin de, içtimai nizamın da dehşetle sarsıldığı ve zayıfladığı bu cemiyette en büyük tehlike olabilir” (2017a: 74).

⁴ Topçu İslam dünyasının uyanışını eğitim alanında atılacak adımlara bağlamaktadır (Topçu, 2018d).

⁵ Bu konuyla ilgili detaylı bir tartışma için bkz. Mollaer, 2006; Yetim, 2017.

yazıda Topçu ayrıca İslami basını da sert bir dille eleştirmektedir. Topçu'nun ifadesiyle:

Müslüman gazeteleri adıyla yapılan yayınlar, müslümanları soymak için bir taraftan İslam'ın düşmanlarını taşlarlarken öbür taraftan devrin iktidarını övüyor, ancak bahşileri kesilince onlara sövüyorlardı. Kendileri müslümanlık taşlarlarken yine de İslam düşmanlarının haya tanımaz üslubunu kullanıyorlar. Öyle ki zamanımızda İslam cephesinin bir ruh ve karaktere sahip olmadığını, İslami denem neşriyattan daha mükemmel ortaya koyacak delil ve şahit bulunamıyor (Topçu, 2018e: 118).

Bu yazının eleştirdiği İslamcı siyasetçi ve basın örnekleri, Topçu'nun idealize ettiği rasyonel müzakere yapan demokratik aktör modeliyle örtüşmemektedir. Bu anlamda bu yazı, Topçu'nun liyakate dayalı demokrasi vizyonunda meşru olmayan bir siyasetçi ve basın örneğini İslamcı gruplar özelinde göstermesi açısından önemlidir.

Özetle, demokrasilerin temel sorunu olarak ehliyetsizliği gören Topçu, bu sorunun aşılabilmesi için çağdaş demokrasilerde tartışılan birçok temel konuda önerilerde bulunmuştur. Ayrıca genel felsefesindeki temel bazı fikirler de onun liyakatin önde olduğu demokrasi yorumunu desteklemektedir.

Sonuç

Topçu'nun burada gösterilen olgunlaşmış demokrasi modeli, onun eserlerinden bazılarına bakılarak yapılan yorumlardan farklı düşünceleri olduğunu göstermektedir. Onun demokrasiye dair kaygıları birçok açıdan meritokrasi ve müzakereci demokrasi literatüründe görülen temalarla örtüşmektedir ve önerdiği model de bu literatürde görülen önerilere benzerdir. Topçu modern demokrasilerde *rasyonalite ve ablak açığı* görmekte ve bu açığın giderilmesi için köklü reform önerilerinde bulunmaktadır. Onun eğitim üzerine vurgusu ve kamusal alanda rasyonel, soğukkanlı müzakereyi önemseyen tavrı müzakereci demokrasi literatüründe yaygın görülen bir temadır.

Meritokrasi literatürü açısından bakıldığında, Topçu'nun önerisi Macedo'nun demokrasinin eşit oy hakkından vazgeçmeden liyakati artırmayı amaçlayan *meritokratik demokrasi* modeline benzerlik göstermektedir.

Topçu her ne kadar halkın tercihlerine güvensizlik duysa da ülke problemlerini rasyonel, soğukkanlı şekilde tartışan öncü bir münevver grubun kamuoyunun doğru kararlar vermesini kolaylaştıracağını düşünmektedir. Basını ve siyasi partileri de yönlendirecek bu grup insanları yanlış yönlendirmelerden ve propagandalardan koruyacaktır. Topçu'nun milletvekillerinin ihtisas, ilim ve ahlak sahibi olmalarını ve onların kamu çıkarına göre hareket etmelerini öngören düşüncesi de halkın tercihlerinin daha üst bir düzeyde tartışılıp, liyakatli insanların değerlendirme süzgecinden geçirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca Topçu'nun Türkiye'de 1961 ve 1980 yılları arasında var olan Cumhuriyet Senato'suna yönelik önerileri de liyakatin Topçu düşüncesinde önemini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Bu makale genel anlamda literatürde yaygın olan "demokrasi karşıtı Topçu" yorumunun yanlışlığını göstermeyi amaçlamış ve Topçu'nun meritokrasi ve müzakereci demokrasi literatürü bağlamında okunmasının da anlamlı olduğunu öne sürmüştür. Topçu demokrasinin temel problemleri üzerine düşünmüş ve farklılıklarına rağmen insanların nasıl bir arada liyakata dayalı bir rejim kurabileceğine kafa yormuştur. Bu anlamda Topçu'nun demokrasi tahlilleri geniş bir çevrede okunmayı hak etmektedir.

Kaynaklar

- Argın, Ş. (2006). Nurettin Topçu'nun Ümitsiz İhya Arzusu ya da Siyasetin 'Taşra'sında Taşranın Siyasetini Tahayyül Etmek. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık*. (Ed.Tanıl Bora ve Murat Gültekingil). 3.baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 465-489.
- Bächtiger, A., Dryzek, John S., Mansbridge, Jane., & Warren, Mark. (2018). Deliberative Democracy: An Introduction. *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*. (Ed. Andre Bächtiger vd.). New York: Oxford University Press, 1-31.
- Bai, T. (2013). A Confucian Version of Hybrid Regime: How Does It Work, and Why Is It Superior? *The East Asian Challenge for Democracy: Political Meritocracy in Comparative Perspective*. (Ed.Daniel A. Bell ve Chenyang Li). New York: Cambridge University Press, 55-87.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler* (5.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brennan, J. (2016). *Against Democracy*. New Jersey: Princeton University Press.

- Dallmayr, F. (2004). Beyond Monologue: For a Comparative Political Theory. *Perspectives on Politics*, 2 (2), 249–257.
- Doğan, N.(2011). Türk Muhafazakarlığının Devlet Algısı: Nurettin Topçu Örneği. *Doğu Batı*,58, 213–228.
- Dovi, S. (2018). Political Representation. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (Ed. Edward N. Zalta). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/political-representation/> (Erişim Tarihi: 10.10.2020)
- Dural, A. B. (2010). *Türk Muhafazakarlığı ve Nurettin Topçu: Başkaldırı ve Uyum* (2.baskı). İstanbul: Kriter Yayınları.
- Fishkin, J. (2018). Deliberative Polling. *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*. (Ed. Andre Bächtiger vd.). New York: Oxford University Press, 315–328.
- Gündoğan, A. O. (2000). Nurettin Topçu. *Doğu Batı*,11, 95–113.
- Kara, İ.(2020). Bir Siyasi İhya Hareketi: Topçu'da Siyaset ve Devlet Telakkisi. *Hece*,109 (2. baskı), 285–294.
- Karaman, H. (2019). *Nurettin Topçu* (2.baskı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Macedo, S. (2013). Meritocratic Democracy: Learning from the American Constitution. *The East Asian Challenge for Democracy: Political Meritocracy in Comparative Perspective*. (Ed.Daniel A. Bell ve Chenyang Li). New York: Cambridge University Press, 232–256.
- Mollaer, F. (2016). Kimlik İslamı'na Karşı: Nurettin Topçu Düşüncesi Üzerine Notlar. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*4: 49–60.
- Öğün, S.S. (1992). *Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Santos, B. D. S. Ed. (2005). *Democratizing Democracy: Beyond the Liberal Democratic Canon*. New York: Verso.
- Smith, G.&Setälä, Maija. (2018). Mini-Publics and Deliberative Democracy. *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*. (Ed. Andre Bächtiger vd.). New York: Oxford University Press, 300–314.
- Taşgetiren, Ö.(2019). Nurettin Topçu'nun Eğitim Anlayışında Liberal Etkiler. *Muhafazakar Düşünce*,16 (57), 43–60.
- Topçu, N. (2016a). Demokrasi Ahlakı. *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi* (7.baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 149–153.

- Topçu, N.(2016b). Demokrasi Cenneti. *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi* (7. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 128-131.
- Topçu, N.(2016c). Demokraside İnsan Şahsiyeti. *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi* (7 baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 137-143.
- Topçu, N.(2016d). Devlet İradesi. *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi* (7. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 179-184.
- Topçu, N.(2016e). Devlette İrade. *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi* (7. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 50-54.
- Topçu, N.(2016f). İnsan ve Hürriyet. *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi* (7. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 154-159.
- Topçu, N.(2016g). *İradenin Dâvası Devlet ve Demokrasi* (7 baskı.). İstanbul: Dergah Yay.
- Topçu, N.(2016h). Kin ile Din Birleşmez. *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi* (7. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 243-248.
- Topçu, N.(2016i). Seçim Hürriyeti. *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi* (7 baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 132-136.
- Topçu,N.(2016j). Siyasi Buhranımız. *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi* (7 baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 165-168.
- Topçu, N. (2016k). Siyasi Partiler-I.*İradenin Davası Devlet ve Demokrasi* (7 baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 169-173.
- Topçu, N.(2016l). Siyasi Partiler-II. *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi* (7 baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 174-178.
- Topçu, N.(2017a). Gazeteler. *Ahlak Nizamı* (10 baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 70-82.
- Topçu, N. (2017b). Komünizmin Dünyası. *Ahlak Nizamı* (10 baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 255-258.
- Topçu, N.(2017c). Millet Basını. *Ahlak Nizamı* (10 baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 83-86.
- Topçu, N.(2017d). Sanat ve Umumi Neşriyat. *Ahlak Nizamı* (10 baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 96-102
- Topçu, N.(2017e). Türkiye'de Komünistlik. *Ahlak Nizamı* (10 baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 294-300

- Topçu, N.(2018a). Din Görevi. *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf* (14. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 70–76.
- Topçu, N.(2018b). Din Terbiyesi. *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf* (14. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 87–90.
- Topçu, N.(2018c). Fatih'in Büyük Mirası. *Büyük Fetih* (16. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 15–24.
- Topçu, N.(2018d). İslam Dünyasının Uyanışı. *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf* (14.baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 55–62.
- Topçu, N.(2018e). İslamı Sömüren Siyaset. *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf* (14. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N.(2018f). Toplumda Din Adamının Görevi. *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf* (14.baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, 77–86.
- Ünal, V. (2010). Nurettin Topçu'nun Düşünce Sisteminde Devlet ve Demokrasi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 469–485.
- Yetim, F. (2017). Ahlakçılık Düşüncesi Bağlamında Nurettin Topçu'nun İslamcılık Eleştirisi. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3 (1), 10–23.

Öz: Bu makale düşünür Nurettin Topçu'nun demokrasi eleştirilerini analiz etmekte ve yaygın demokrasi karşıtı Topçu yorumlamalarına ek olarak, Topçu'nun liyakatin önde olduğu bir demokrasi yorumunu destekler şekilde de okunabileceğini göstermektedir. Topçu demokrasilerde liyakat açığı olduğunu düşünmekte ve bu açığı gidermek için siyasal hayatın birçok alanında köklü reformlar yapılması gerektiğini savunmaktadır. Makale Topçu'nun demokrasi eleştirisinin çağdaş demokrasi teorisinde meritokrasiyi ve müzakereyi savunan teorisyenlerin eleştirileriyle benzerlik gösterdiğini belirtir. Makale Topçu'nun liyakate dayalı demokrasi yorumunun detaylı bir resmini ortaya koyduktan sonra, Topçu'nun meritokratik ve müzakereci demokrasi literatürü içerisinde de değerlendirilebileceğini belirterek sonlanır.

Anahtar Kelimeler: Nurettin Topçu, meritokrasi, demokrasi, meritokratik demokrasi, müzakereci demokrasi.

